

Pirkko Tamminen

Toivakan kirkon 1970-luvun kattomaalausten tarkastelua

Kiinnostukseni herää

Vieraillessani Toivakan kirkossa 2007 kiinnitin katseeni Pellervo Lukumiehen Mustalaisenkeli-maalaukseen. Vierelä olevat Kiinalainen enkeli, Egyptiläinen enkeli ja Idän hinduenkeli muodostivat kokonaisuuden, kuin ennusmerkin aikamme etnisyyskeskustelusta maassamme.

Kapealanteinen, tummahiipiäinen, satukirjamainen ja koristeellinen enkeli herätti eksoottisuudellaan ja erilaisuudellaan ihastusta. Gustave Dorén Kuvaraamattu (1865) enkeleineen on vaikuttanut suomalaisiin: lapsuutemme enkeli on valkosiipinen suojelija, vartija, valvoja sekä avustaja. Enkeliteos onkin aikansa lapsi, suomalainen enkeli on surumielinen, vakava ja maanläheinen. Pellervo Lukumiehen tanssiva enkeli vie katsojan 1300-luvulle saakka, jolloin Jumalaa ylistävä enkeli oli yleinen aihe.

Toivakan kirkon kattomaalausten valmistumisen aikaan 1970-luvulla oltiin Suomessa konservatiivisia. Yhteiskunta ei ollut valmis taiteelle, joka poikkesi entisestä. Pop-taide ja erilaiset abstraktit taidesuuntaukset alkoivat vaikuttaa toisen maailmansodan jälkeen, yhtenäinen taideteoria hävisi. Taiteilija Lukumies otti uuden ajan haasteen vastaan, haki kuvillaan uutta maailmankuvaa, otti kantaa ja halusi luoda oman kuvastonsa – ja aiheutti tyyllillään ja räikeillä väreillään vastustusta, soraääniä ja polemiikkia, johon ottivat osaa lehdistö, radio, televisio, museovirasto, papisto ja rakennushallitus.

Kirkkotaiteen perinne

Suomalaiset kirkonmiehet ovat ymmärtäneet kuvakoristelun tärkeyden 1200-luvulta alkaen. Sakraaleja maalauksia luotiin Jeesuksesta, Pietarista, Johanneksesta, Mooseksesta, Eliasta ja enkeleistä kuten Pellervo Lukumieskin. Taiteilijat saivat malleja kirjankuvituksista, grafiikanlehdistä sekä kirkkojen vanhemmista maalauksista. Myös Biblia pauperum, puupiirroksiset, messu- ja hartauskirjat, 1200-luvun kuvaraamattu, populaarikuvat ja painokuvat toivat kuvaustapaa Suomeen.

Taiteilija Lukumiehen kuvissa Raamatun henkilöt Aatami ja Eeva ovat tummaihoisia, apostoli Pietarilla on perinteisesti taivasten valtakunnan avain. Apostoli Johannesen vatsasta purkautuu Raamatun tekstejä; Mooses näyttää egyptiläiseltä ylimykseltä, ja profeetta Elia on arabi, kerjäläinen ja kulkuri. Valheprofeetta Sidkian – Lukumiehen oma luomus – tunnistaa rautaisista sarvista, jotka ovat pakanuuden muistumia. Kati Josefiina, stetsonhattuineen ja moottoripyöräilijän suojalaseineen edustaa 1970-luvun muotia ja on samoin taiteilijan oma luomus. Jumalan luonnon ylistyksestä kertovat simpukkasoinin,

lumihaikara, tulppaanit, sienet, köynnösruusut, liskolintu, liuskameduusa ja palmupuu. Mukana Pellervo Lukumiehen kuvaamassa maailmassa ovat myös vasta ja kahvipannu – toivakkalaisten naisten iloksi.

Henkilöiden lisäksi on kuvattu Raamatun tapahtumia. Pellervo Lukumiehen teos Viisi viisasta neitsyttä – erirotuista - on yhdistelmä Raamatun kertomuksista. Jeesus seisoo punaisessa viitassaan härän vetämissä Jumalan vaunuissa, koko maailman kansat ovat siinä. Uusi Jerusaleem, kultainen kaupunki, on taiteilijan uni, näky, jonka hän tallensi.

Pellervo Lukumiehen kuvat ovat persoonallisesti kuvattua Vanhaa Testamenttia. Koristelu Egyptiläisessä enkelissä on Egyptin taiteesta, Pakanuuden enkelissä on hindulaisia piirteitä, Kiinalaisen keli muistuttaa idän kulttuuria ja Mustalaisenkeli on heimovaatteisiin puettu mustalainen.

Kuvan lukemisen avaimia

Kuvien katselija, lukija pyrkii selvittämään ja ymmärtämään kuvat, niiden henkilöt, tarinat ja viestit. Kristillisen kuvan lähteitä ovat Raamattu ja muut uskonnolliset kirjalliset lähteet, inhimillinen tieto ja älyllinen ajattelu. Mukana katselussa ovat katsojan persoona, tunteet, kokemukset, kasvatus, arvomaailma, sosiaalinen tausta ja piilotajunta – hän on kuvan merkityksen luoja.

Maalauksella on aina salaisuutensa. Neljän enkelin eri rodut kertovat toiveesta eri rotujen rauhallisesta yhteiselosta. Pellervo Lukumiehen maalaukset kertovat suvaitsevaisuudesta, rakkaudesta, uusi näkökulma etnisyyteen oli avautumassa. Kuvat rikkoivat aikaisempaa “muotia”, järkyttivät ja herättivät muutosvastarintaa. Taiteilija avasi kuvillaan ympäröivää maailmaa. Värien raakuus häiritsi, kuvat nähtiin kömpelöinä, arkisina, provosoivina. Uskaliaat kuvat synnyttivät kuitenkin uudenlaisia kirkollisia kuvia.

Symboleista

Uskonnot käyttävät symbolista kieltä ja kuvia. Symbolilla tarkoitetaan sellaista termiä tai kuvaa, jolla jokapäiväisen merkityksensä ohella on lisämerkityksiä. Symboli viittaa johonkin tuntemattomaan, meiltä kätkeytyyn. Näkymätön maailma muuttuu taiteilijan avulla kuvaksi.

Oleellista Pellervo Lukumiehen maalauksissa värien lisäksi ovat symbolit. Kotka komeana, varmana ja päämäärätietoisena, siipensä osin levittäneenä pitää perää Jumalan vaunuissa. Toisessa maalauksessa esiintyy Johannes, “ukoksenjylinän poika”, kiivas luonteeltaan. Voimakaslihaksinen, uhkea nuori mies puolifrontaalissa asennossa seisoo pilvien päällä. Hänen siipensä ovat punaiset ja kookkaat, hänessä on havaittavissa kotkamaisia, vakaita, ehkä korskeitaakin eleitä, kuten hänen kotka-attribuuttinsa edellyttää. Asento on kotkan, joka valppaana tutkii ympäristöä. Samalla punainen lannevaate ja siipien väri välittävät hänestä uhkuvan kiivauden ja energian.

Yksittäisiä symboleja on runsaasti: ympyrä Jumalan vaunuissa pyöränä, vaunuja vetää härkä, joka edustaa kärsivällistä palvelemista ja rauhallista voimankäyttöä; alfa ja omega ovat Jumalan kosmoksen alku ja loppu; lumihaikara on onnen symboli; valkoinen ruusu merkitsee puhdasta rakkautta; meduusa luo pelkoa. Palmu on pyhä paratiisin ja voiton puu; liskolintu merkitsee ruumiista irtautuvan ihmisen sielua. Sieni kuvataan hedelmällisyyden symbolina, ja simpukka vertautuu hautaan.

Kirkko on ihmisen luoma taivas, illuusio, lavastus, jossa esineet ja kuvat sekä kirkkotekstiilit symbolien lisäksi sisältävät sanoman. Näemme maailman symboleina, jotka avartavat maailmankuvaamme, myös Toivakan kirkon maalausten symbolien lukutaito rikastaa kuvien viestiä.

Uuden vuosituhannen näkymä

Ihmisten tasa-arvon ajatus on vanha, kreikkalaisen filosofian suuntaus (300-luku eaa.). Pellervo Lukumies aisti kuvia luodessaan murrosajan ja toivoi kuvissaan Raamatun lupaamaa, parempaa ja tasa-arvoisempaa maailmaa. Hän sitoutui Raamatun tekstiin ja vuorisaarnan totuuksiin. Taide on arkaa, kirkkotaide ehkä sitäkin arempaa, koska siinä sivutaan tunteita. Kirkkotaiteen kuvasto muuttuu jatkuvasti, harmonia ja konservatiivisuus, rajojen rikkominen ja uuden luominen vaihtelevat, aaltoliike pitää taiteen ja taiteilijat liikkeessä.

Kuvariita Toivakassa alkoi hiipua 1980-luvulla. Alettiin ymmärtää, että Toivakan oman, koulutuksen saaneen taiteilijan työ oli kunnianosoitus toivakkalaisille. Lukumiehen kuvat kiinnostavat 2000-luvulla, vastaanotto on positiivista, jopa innostunutta. Toivakassa piti taistella paikallinen – osin valtakunnallinen – vallankumous ymmärtämättömyyttä vastaan. Sellaisen totuuden taiteilija löysi, joka hämmensi katsojia. Hän pyrki mahdollisesti valistamaan, antamaan lisää tietämystä ihmisestä ja maailmasta, yhdessäolosta ja samalla uskoa tulevaisuuteen. Hän välitti totuutta, joka teki kipeää. Moni ei ymmärtänyt Lukumiehen kuvia, hylkäsi ne ja arvioi kelvottomiksi.

Pellervo Lukumies kysyy kuviensa katselijoilta: Mitä sinä ajattelet eri roduista? Mitä sinä ajattelet heidän oikeuksistaan? Mihin sinun mielestäsi maailma on menossa? Oletko sinä ennakkoluuloinen? Ahdistutko, ellei yhtenäiskulttuuri vallitse? Hyväksytkö sinä mustan Eevan ja mustan Aatamin ja hippipukuisen Jeesuksen? Vieläkö sinä kannat itsessäsi epäluuloa, uskomuksia ja stereotyyppioita romaneista?

Jokainen aika ja jokainen kirkko tarvitsevat kuvantekijänsä, myös Toivakka 1970-luvulla uniikin ilmiön. Kiinnostava taide ei synny samanmielisyydestä. Alussa oli sana, jonka Pellervo Lukumies muutti kuvaksi ja tunteeksi. Taiteilijan tehtävän on kiteyttänyt Tao Te Ching:

“Hän tuottaa ottamatta itselleen, hän toimii vailla odotuksia, ja kun hänen työnsä on valmis, hän ei ole siinä kiinni, ja koska hän ei ole siinä kiinni, se tulee säilymään.”